

Історичні науки

УДК 093-94(439).07

Горданова Юлія Валеріївна

аспірант третього року навчання

кафедри спеціальних галузей історичної науки

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Иорданова Юлия Валерьевна

аспирант третьего года обучения

кафедры специальных отраслей исторической науки

Донецкого национального университета имени Василя Стуса

Iordanova Yuliia

Postgraduate Student of the

Department of Special Branches of Historical Science of the

Vasyl' Stus Donetsk National University

**ІНФОРМАТИВНІ МОЖЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ
К.В. ХАРЛАМПОВИЧА: ПОВСЯКДЕННІСТЬ ТА КОЛО НАУКОВИХ
ЗАЦІКАВЛЕНЬ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ (1917-1930-ті рр.)
ИНФОРМАТИВНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ЭПИСТОЛЯРНОГО
НАСЛЕДИЯ К.В. ХАРЛАМПОВИЧА: ПОВСЕДНЕВНОСТЬ И КРУГ
НАУЧНЫХ ИНТЕРЕСОВ УКРАИНСКИХ УЧЕНЫХ (1917-1930-ые гг.)
INFORMATIVE POSSIBILITIES OF THE EPISTOLARY HERITAGE
OF K. V. KHARLAMPOVICH: THE EVERYDAY LIFE AND THE
SCIENTIFIC INTERESTS OF UKRAINIAN SCIENTISTS (1917-1930-ies)**

Анотація. Особливість джерел особового походження, зокрема, епістолярної спадщини, полягає, перш за все, в тому, що саме цей вид джерел дозволяє розглядити проблему більш детально. Цінність цього виду джерел, зокрема, полягає в можливості розглянути проблему з боку емоцій, через суб'єктивні враження та життєві обставини. Саме з огляду

на певні особливості епохи джерела особового походження є ледь не найбільш достовірними та інформативними, зокрема, тому, що лише у листах до близьких за духом та ідеями товаришів (особливо у наукових колах) можна зустріти дійсно відвертий виклад думок, відчутти певну свободу, яку сподівалися зберегти науковці у листуванні. В даному дослідженні в якості базових взяті матеріали листування К.В. Харламповича як однієї з найцікавіших та різнопланових постатей української наукової сфери життя в період, що досліджується. Аналіз матеріалів листування саме цієї постаті, дає можливість прослідити більш-менш повну картину ступеню впливу активізації радянського режиму на перебіг життя та творчості української наукової інтелігенції задля простеження тенденцій розвитку української науки на той час.

Ключові слова: *епістолярна спадщина, джерела, інтелігенція, наука, радянська влада.*

Аннотація. *Особенность источников личного происхождения, в частности, эпистолярного наследия, заключается, прежде всего, в том, что именно этот вид источников позволяет рассмотреть проблему более детально. Именно, учитывая определенные особенности эпохи, источники личного происхождения являются едва ли не наиболее достоверными и информативными, в частности, потому, что только в письмах к близким по духу и идеями товарищей (особенно в научных кругах) можно встретить действительно откровенное изложение мыслей, почувствовать определенную свободу, которую ученые надеялись сохранить в переписке. В данном исследовании в качестве базовых взяты материалы переписки К.В. Харламповича как одного из самых интересных и разноплановых личностей украинской научной сферы жизни в период, который исследуется. Анализ материалов переписки именно этой фигуры, дает возможность проследить более-менее полную картину степени влияния активизации советского режима на ход жизни и творчества*

української научної інтелігенції для прослідкування тенденцій розвитку української науки на то время.

Ключевые слова: *епистолярное наследие, источники, интеллигенция, наука, советская власть.*

Summary. *The specialty of the sources of personal origin, in particular, epistolary heritage, lies primarily in the fact that this kind of sources allows us to consider the problem in more detail. The value of this type of sources, in particular, is the ability to consider the problem from the emotions, through the subjective experiences and life circumstances. This is due to certain characteristics of the era of the sources of personal origin is probably the most accurate and informative, in particular, because only in letters to loved ones in spirit and ideas with colleagues (especially in academia) to meet do overt presentation of ideas, to feel a certain freedom, which scientists had hoped to remain in correspondence. In this study, as basic is taken the correspondence of K. V. Kharlampovich as one of the most interesting and diverse personalities of the Ukrainian scientific sphere of life in the period that is investigated. Analysis of the correspondence of this figure makes it possible to trace a more complete picture of the degree of influence of the intensification of the Soviet regime on the course of the life and work of the Ukrainian scientific community to track trends of development of Ukrainian science at the time.*

Key words: *epistolary heritage, sources, intelligence, science, Soviet power.*

Плідна праця в майже нестерпних умовах життя з певного часу ледь не стала «візиткою» більшості провідних українських вчених. Радянська влада, узявши на себе всі повноваження, майже одразу взялася й за «реорганізацію» провідної наукової установи України на той час. Звільнення з числа академіків світил УАН, підірвало стрімкий розвиток безпосередньо науки, та неабияк вдарило по фізичному та моральному

станові самих «засуджених». Серед багатьох інших, аналогічна доля спіткала і К.В. Харламповича.

Костянтин Васильович Харлампович (18.07.1870 - 21.03.1932) - автор понад 250 наукових праць, член-кореспондент Російської та академік Української академії наук, професор Казанського університету, співробітник і член багатьох наукових товариств. Академічний статус К. В. Харламповича, його тривала викладацька діяльність, членство у багатьох наукових товариствах, а також природна комунікабельність сприяли відкладенню численного епістолярію.

Короткі біографічні дані з життя Костянтина Васильовича подано і в розвідці Л. Матвєєвої, Е. Циганкової та О. Янковського [11, с. 96], присвяченій трагічним сторінкам з історії УАН 1920 -х-1930-х рр. Значно ґрунтовнішими виглядають дослідження Оксани Юркової [17, с.1011], Дмитра Карана [9, с. 135] та Олександра Морозова [14, с. 93], Петра Доброва, Анни Гедьо та Ліни Медовкіної [2, с. 75], в яких висвітлюється співпраця К. В. Харламповича з Українською Академією наук та взаємини з керманічем української історичної науки М. С. Грушевським.

Основний пласт використаних джерел – матеріали листування вченого, що зберігаються в ІРБУВ ім. В. Вернадського.

Мета даної розвідки полягає у визначенні інформативних можливостей епістолярного доробку К. В. Харламповича щодо вивчення особливостей повсякдення та наукової праці провідних українських науковців за часи початку володарювання радянського керівного апарату.

Так, досить активним було листування К.В. Харламповича з О.І. Соболевським, видатним російським лінгвістом, палеографом, славістом і істориком літератури.

У перші роки радянської влади О.І. Соболевський відчув на собі весь трагізм того, що сталося. Влітку 1918 р. О. Соболевський був заарештований, і тільки заступництво вчених врятувало його [15, с. 5]. У

непрості для вченого 1920-і рр. він не припиняв письмового спілкування з колегами та учнями, які нерідко просили про допомогу, розповідали про свої долі, шукали наукового заступництва. Серед респондентів О.І. Соболевського було багато відомих учених: К.В. Харлампович, В.О. Богородицький, В.М. Перетц, О.М. Селіщев, Д.К. Зеленін та ін. [12, с. 37].

1921 рік був ще повний усіляких труднощів, пов'язаних з побутом та робочими питаннями, для представників академічної науки, хоча життя поступово і налагоджувалася, але на початку року частина наукового співтовариства все ще була вражена апатією. Так, восени 1921 р. К.В. Харламповича й ще декількох професорів було відсторонено від читання лекцій у Казанському університеті. Серед підстав для цього рішення стали політичні та ідеологічні непорозуміння, деякі з яких, до речі, згодом розрослися до масштабів справжніх проблем. Остаточо він був виключений зі списку викладачів рішенням ученої ради від 30 грудня 1921 р. Причина також лежала в ідеологічній сфері. «Пока же отстранили от чтения лекций, и если за октябрь получил ещё жалованье, а некоторые ещё и паёк, то это, вероятно, последняя связь наша с университетом. – писав К. В. Харлампович, і продовжував. – Следом за нами устраниён отсюда ещё один преподаватель факультета общественных наук – Фармаковский, – человек уже совсем неповинный в духовно-академическом образовании, как трое предыдущих» [2, с. 75].

А в листі до М.М. Бережкова від березня 1932 р. ми дізнаємося про його діяльність та прагнення до дійсної наукової роботи. З цього листа яскраво видно обмеженість владою професійної діяльності науковця. Так, К. Харлампович зазначав: «Я все еще не служу, работы имею много, – так много, что не успеваю московских газет прочитывать... Какой работы? Посетил 8 школ (трудовых) выписывая ненужную им педагогическую литературу, которую они могли бы передать в Научно-исследовательский

институт педагогики (его поручение и выполняю). После большого перерыва опять появилась в немалом количестве корректура. Попадает и другая работа из Держвидава. Она часто механическая, но тем лучше: нет затрат умственной энергии, а заработок дает не меньший, чем иная умственная работа». З цього листа нам також вдалося вгледіти не попереднє прагнення «роботи задля роботи», а вимушену діяльність «роботи задля заробітку» [4, арк. 2].

Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. К. Харлампович відчував матеріальні труднощі, у вченого пропало постійне джерело доходу. Так, в одному з листів до О.І. Соболевського про це йшлося: «С октября, - сповіщав він Соболевському, - живу авансами под гонорар за рецензии в «Україні». Но там не много наработаешь при 6 книжках в год...» «Правда, - сумно зазначав учений, - мне теперь одному немного нужно» [1, с. 83]. Тобто можна говорити про початок та подальше посилення тенденцій застосування репресивного апарата щодо провідних представників інтелігенції, зокрема, К.В. Харламповича ще з початку панування радянської влади.

Цікавим для вивчення історії повсякденності науковців є листування між істориками М. Бережковим та К. Харламповичем. Листи ж, які зберігаються в ІР НБУВ, належать до часу, коли К. Харлампович вже переїхав до Києва, але вважав своїм обов'язком підтримувати зв'язки з літнім професором, хоча, взагалі, як зазначив вчений в одному з листів, він «радикально порвал связи» з Ніжином, й «втянувся в киевскую жизнь» [10, с. 261]. Листування дуже різноманітне за змістом. Деякі з листів присвячені виключно запитанням про життя та здоров'я, приватним справам, про фінансові справи (повернення боргів), привітанням з днем народження тощо.

Перший лист був відправлений М. Бережкову на початку жовтня 1931 року. В цьому листі він повідомляв Михайла Миколайовича про те,

що «Приютился у Константина Федосеевича. Пока ни должности, ни комнаты. Ищу того и другого» [5, арк. 1]. К. Харлампович зазначив, що йому пообіцяли місце бібліотечного співробітника в Інституті соціалістичного виховання, але він продовжує ходити по академічних інституціях і вже побував на засіданні в Археографічній комісії. Решту часу вчений присвячував прогулянкам містом, яким він явно милувався: «Любуюсь красотами города», але його дещо засмучувала самотність, що відобразилося в останній фразі листа: «Компании нет» [5, арк. 7].

Наступний лист К. В. Харлампович розпочинає щирими привітаннями Михайлу Миколаєвича з нагоди його дня народження. Він зичить М. Бережкову здоров'я, турботливо радячи: «берегите его, особенно в такое злокозненное время, как гнилая осень!». Посада бібліотекаря, на яку сподівався К. Харлампович, ще не була затверджена штатами, і тому вчений перебивався тимчасовими підпрацьовками – «по части библиографии и корректуры» [5, арк. 13].

Ще один з листів К. Харламповича, датований 5 січня 1932 р., починався з виразу занепокоєння з приводу тривалої відсутності будь-яких повідомлень від М. Бережкова. Автор листа також повідомляв, що сам планував приїхати до Ніжина на початку січня, оскільки на цей час припадала 3 річниця з дня смерті його дружини Віри, яка була похована у Ніжині, але не склалося. Причиною такого стану справ, як свідчить текст листа, стала робота над коректурою журналів «Історик-марксист» та «Економіст-марксист», про співпрацю з якими, К. Харлампович вже повідомляв М. Бережкову раніше. Про кількість цієї роботи та її інтенсивність, з якою очевидно приходилося працювати вченому, говорить констатація ним того факту, що «работы много», але й «результат усиленных занятий – кровоизлияние в глазу» [7, арк. 28]. К. Харлампович писав, що це йому не заважає працювати далі, але цікаво, що зі слів автора листа, лікар порадив йому в цій ситуації лише дієту [8, арк. 1]. Зміст цитованого листа

також свідчить про палке бажання К. Харламповича поспілкуватися з М. Бережковим особисто и повідомити про тогочасне академічне життя, але він не сподівався на таку можливість у найближчому часі. Натомість лист містить ще кілька дрібних, але вельми цікавих фактів, які можна використати для характеристики життя як наукової спільноти Києва, так й пересічних мешканців міста, які опинилися в скрутних обставинах перебоїв з постачанням продовольства, викликаних голодом 1932 року.

Щодо наукової роботи, то не можна мовчати про такий важливий аспект, деталі якого можна вгледіти й в матеріалах листування Костянтина Васильовича, як грецьке питання, що має безпосередній зв'язок з перебуванням науковця в Ніжині. Тут є сенс звернутися до хронології та географії наукової праці Костянтина Васильовича. З 1895 р. доля науковця була пов'язана з Казанню, де жив і працював вчений. У 1919-му Костянтин Васильович став дійсним членом-кореспондентом УАН, але переїхати до Києва йому не судилося: спочатку вчений сам зволікав, спираючись на непросту військово-політичну ситуацію в умовах громадянської війни, а у 1924-му науковця було засуджено до трьох років заслання.

Цілком закономірно у 1927-му скінчився термін заслання Харламповича. Тоді вчений повернувся до родини в Казань, а невдовзі й взагалі переїхав до України. Але переселитися до Києва вченому не дозволили, тому він зупинився в Ніжині. Цей вибір був не випадковим. В Ніжині діяв Інституту Народної Освіти, в якому в 20-30-х рр. ХХ ст. склався досить потужний центр історичної науки в Україні, який поєднав досвідчену дореволюційну професуру з талановитим молодим поколінням дослідників.

Долею Костянтина Васильовича неабияк переймався Грушевський, який у 1924-му щойно повернувся з еміграції. З Харламповичем вони завели знайомство ще за десять років до того, у Казані. В середині 20-х Грушевський мав певні протистояння з дійсними академіками ВУАН, в той

час як Харлампович його поглядів не поділяв. Вже в змісті перших листів до К. В. Харламповича за 1925 р. М. С. Грушевський зазначав: «Ви в головнім добре зрозуміли академічну ситуацію. Додам: «ізолюваність» сталася на ґрунті особистих користей. Люде, котрі розділили між собою академічний пирог, возбоялися, при моїм повороті, що їм прийдеться дечим відмовитись, і щоб забезпечити собі більшість проти мене, пустились во вся тяжкія, в самих ріжнородних напрямках» [13, с. 111].

Повертаючись до Ніжина, варто відзначити, що доля тамошнього грецького архіву привернула до себе увагу деяких місцевих вчених, яким нарешті стало відомо, що з управи, де грецькі справи лежали відкрито, під сходами, їх брали, хто хотів. Записка М. Бережкова, відомого знавця Ніжина та його історії, свідчить про велику увагу вченого до долі грецької рукописної спадщини [3, с. 65].

Перебуваючи в Ніжині, Харлампович підтримував взаємини з Грушевським. Зрозуміло, що Михайло Сергійович як редактор не був задоволений тим, що Костянтин Васильович не слідує всім його рекомендаціям щодо бібліографічних праць. А Харлампович, між іншим, продовжував працювати ще над працею щодо ніжинських грецьких громад [16, с. 69].

Так, М. С. Грушевський подавав список видань, на які він потребував рецензій, і зі свого боку обіцяв якнайшвидше надрукувати працю К. В. Харламповича про гайдамаків. Не можна відкидати факт сприяння Грушевського самостійній праці досвідченого вченого, особливо щодо дослідження ним історії ніжинської грецької громади [16, с. 71].

Не дарма кажуть, що справжнім вченим можна бути, лише якщо ти щиро болієш темою, над якою працюєш. В листі до М.М. Бережкова від березня 1932 р. ми дізнаємося про його діяльність та прагнення до дійсної наукової роботи. З цього листа яскраво видно обмеженість владою професійної діяльності науковця. Так, К. Харлампович зазначав: «Я все

еще не служу, работы имею много, – так много, что не успеваю московских газет прочитывать... Какой работы? Посетил 8 школ (трудовых) выписывая ненужную им педагогическую литературу, которую они могли бы передать в Научно-исследовательский институт педагогики (его поручение и выполняю). После большого перерыва опять появилась в немалом количестве корректура. Попадает и другая работа из Держвидава. Она часто механическая, но тем лучше: нет затрат умственной энергии, а заработок дает не меньший, чем иная умственная работа». З цього листа нам також вдалося вгледіти не попереднє прагнення «роботи задля роботи», а вимушену діяльність «роботи задля заробітку» [4, арк. 12].

Щодо дослідження грецьких громад, то в різні часи наукова спільнота вдавалася до вивчення цієї проблеми, але революційні настрої початку ХХ ст.. в різних сферах життя, зіграли свою не найліпшу роль. За словами самого вченого, доля архіву дісталася ледь непроста: «За часи революції доля грецького архіву погіршала і вже р. 1919 деякі справи опинилися на стороні. В архіві я бачив п'ять таких справ, що в цьому році перебували в Відділі соціального забезпечення ... Р. 1924–5 в Інститут перевезли архівні фонди інших ліквідованих революцією міських установ. Помістили їх на 3-ому поверху, куди перенесли й грецький архів; а потім спустили в 1-ший поверх, де грецький архів двічі міняв місце, при чому одержував не завжди зачинене. Через все те він не міг не постраждати, хоч як раз р. 1924 колишній завідувач губерніального архівного управління В. В. Дубровський організував з інститутської молоді архівний кружок, що переводив упорядкування архівних фондів [6, арк. 35].

Таким чином, проаналізувавши певний масив матеріалів листування К.В. Харламповича з однодумцями протягом 1920-х, можна дійти висновку, що про роботу над проблемою щодо грецьких громад Костянтин Васильович не схильний був розповсюджуватися. Тим не менш, з охотою він розповідав про особисті побутові проблеми та роботи над іншими

темами. З його слів про його доробок щодо розглядуваної теми, простіше дізнатися з матеріалів його виступів та доповідних записок.

Література

1. Даниленко В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки / В. Даниленко, Г. Касьянов, С. Кульчицький. – К.: Наукова думка, 1991. – 342 с.
2. Добров П.В. Костянтин Васильович Харлампович (1870–1932 рр.): інтелектуальна біографія історика / П.В. Добров, А.В. Гедьо, Л.Ю. Медовкіна. – Донецьк, 2011. – 302 с.
3. Записка М. Бережкова «Архив Греческаго Магистрата в Нежине» / Сборник Историко-Филологического Общества при институте кн. Безбородко в Нежине. – Т. VIII. – Нежин, 1912-1913. – с. 65.
4. ІР НБУВ – Ф. III. – Справа 55997.
5. ІР НБУВ – Ф. III. – Справа 55992.
6. ІР НБУВ. – Ф. X. – Спр. 22044. – Арк. 35.
7. ІР НБУВ – Ф. 33. – Справа 58. – 28 арк.
8. ІР НБУВ – Ф. 357. – Справа 6. – 1 арк.
9. Каран Д. Листи К. В. Харламповича до М. С. Грушевського / Київська старовина. — 2001. — № 6. — С. 122-144.
10. Ковалевська О. Професійні та приватні зв'язки представників старої наукової еліти в світлі листування І. Турцевича й І. Йонинаса / Історіографічні дослідження в Україні/ НАН України. Інститут історії України. – К.: Ін-т історії України, 2010. – Вип. 20. – С. 261.
11. Матвєєва Л., Циганкова Е., Яновський О. Трагічні сторінки (З історії Академії наук України) / Україна. Наука і культура. — Вип. 28. — 1994. — С. 96-97.
12. Медовкіна Л. Ю. Матеріали листування К. В. Харламповича та О. І. Соболевського як джерело з історії наукової еліти 20-30-х рр.

- XX ст. / Л. Ю. Медовкіна // Історичні і політологічні дослідження. - № 2 (42), 2009. – С. 32–39.
13. Медовкіна Л.Ю. Матеріали листування К. В. Харламповича та М. С. Грушевського як джерело з історії наукової еліти 20-30-х рр. XX ст. / Л.Ю. Медовкіна // Схід (журнал), № 6 (113). – 2011.
14. Морозов О. Справа академіка К. В. Харламповича / Сіверянський літопис. — 2000. — № 1. — С. 71-87; № 2. — С. 63-73; його ж. Справа академіка Костянтина Харламповича // Греки в Ніжині. Вип. 2. — К., 2001. — С. 82-131.
15. «Нестор славянских филологов» (об академике Алексее Ивановиче Соболевском) [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.portal-slovo.ru/rus/philology/russian/586/12221/>.
16. Справа академіка К. В. Харламповича. Публікація архівних документів / [передмова та коментарі О. Морозова] // Сіверянський літопис. - 2000. - № 2. - С. 63-73.
17. Юркова О. Доля академіка / Історичний календар 2000. — К., 1999; її ж. Харлампович Костянтин Васильович / Довідник з історії України (А — Я) // За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. — 2-ге вид., доопр. і доповн. — К.: Генеза, 2001. — С. 1010-1011.

References

1. Danylenko V., H. Kasianov, S. Kulchytskyi (1991). Stalinizm na Ukraini: 20-30-ti roky - Stalinism in Ukraine: 20-30 years. Naukova dumka - Scientific thought. p. 342 (In Ukrainian).
2. Dobrov P.V., Hedo A.V., Medovkina L.Iu. (2011) Kostiantyn Vasylovych Kharlampovych (1870–1932 rr.): intelektualna biohrafia istoryka - Konstantin Vasilevich Kharlampievich (1870-1932): an intellectual biography of the historian. p.302 (In Ukrainian).
3. Zapyska M. Berezhkova «Arkhyv Hrecheshkoho Mahystrata v Nezhyne» - The note of M. Berezhkov, «Archive of Greek Magistrate in Nezhin»

- (1912-1913). Sbornyk Ystoryko-Fylolohycheskaho Obshchestva pry instytute kn. Bezborodko v Nezhyne - Collection of Historical and Philological Society at the Institute of kN. Bezborodko in Nezhin. T. VIII. p. 65 (in Ukrainian).
4. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernadskogo - The Institute of manuscripts of the National library of Ukraine named after V.I.Vernadsky. Fund III. Case 55997. Letter of K. Kharlampovich to M. Berezhkov from March 20, 1932 (In Ukrainian).
 5. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernadskogo - The Institute of manuscripts of the National library of Ukraine named after V.I.Vernadsky. Fund III. Case 55992. Letter of K. Kharlampovich to M. Berezhkov from. 5 Oct 1931 (In Ukrainian). IR NBUV – F. III. – Sprava 55992.
 6. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernadskogo - The Institute of manuscripts of the National library of Ukraine named after V.I.Vernadsky. Fund X. Case 22044. Zvit komisiyi dlya vyuchuvannya istoriyi {Blyz'kogo} Skhodu pry VUAN za 1930 r. - The Commission report to the learning history {Close} East of VUAN in 1930 (In Ukrainian). p.35.
 7. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernadskogo - The Institute of manuscripts of the National library of Ukraine named after V.I.Vernadsky. Fund XXXIII. Case 58 (In Ukrainian).
 8. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernadskogo - The Institute of manuscripts of the National library of Ukraine named after V.I.Vernadsky. Fund 357. Case 6 (In Ukrainian).
 9. KARAN D. (2001) Lysty K. V. Kharlampovycha do M. S. Hrushevskoho - Letters of K. V. Kharlampovich, to M. Hrushevsky. Kyivska starovyna – Kiev antiquity. No 6. p. 122-144 (In Ukrainian).

10. Kovalevska O. (2010) Profesiini ta pryvatni zviazky predstavnykiv staroi naukovoii elity v svitli lystuvannia I. Turtsevycha y I. Ionynasa - Professional and private context of the old scientific elite in the light of the correspondence I. Turtsevichi and I. Jonynas. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini. Natsionalna academia nauk Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy - Historiographical research in Ukraine. National Academy of Sciences of Ukraine. The Institute of history of Ukraine.* No 20. p. 261.
11. Matvieieva L., Tsyhankova E., Yanovskyi O. (1994) *Trahichni storinky (Z istorii Akademii nauk Ukrainy) - The tragic pages (The history of the Academy of Sciences of Ukraine).* Ukraina. Nauka i kultura - Ukraine. Science and culture. No 28. p. 96-97 (In Ukrainian).
12. Medovkina L. Yu. (2009) *Materialy lystuvannia K. V. Kharlampovycha ta O. I. Sobolevskoho yak dzherelo z istorii naukovoii elity 20-30-kh rr. XX st. - Correspondence of K. V. Kharlampovich and A. I. Sobolevskii as a source for the history of the scientific elite of the 20-30-ies of the XXth century. Istorychni i politolohichni doslidzhennia. - Historical and political studies.* No 2 (42). p. 32–39 (In Ukrainian).
13. Medovkina L. Iu. (2011). *Materialy lystuvannia K. V. Kharlampovycha ta M. S. Hrushevskoho yak dzherelo z istorii naukovoii elity 20-30-kh rr. XX st. - Correspondence of K. V. Kharlampovich and M. Hrushevsky as a source for the history of the scientific elite of the 20-30-ies of the XXth century. Skhid (zhurnal) - East (magazine).* No 6 (113) (in Ukrainian).
14. Morozov O. (2000) *Sprava akademika K. V. Kharlampovycha - The case of academician K. V. Kharlampovich. Siverianskyi litopys – Siveryanka chronicle.* No 1. p. 71-87; No 2. p. 63-73; MOROZOV O. (2001) *Sprava akademika Kostiantyna Kharlampovycha - The case of academician K. V. Kharlampovich. Hreky v Nizhyni - The Greeks in Nizhyn.* No 2. p. 82-131 (In Ukrainian).

15. «Nestor Slavianskykh Fylolohov» (Ob akademike Aleksee Yvanovyche Sobolevskom) – “Nestor of Slavic Philologists” (about academician Alexey Ivanovich Sobolevskiy). [Online] Available from: <http://old.portal-slovo.ru/rus/philology/russian/586/12221/>. (In Ukrainian).
16. Sprava akademika K. V. Kharlampovycha. Publikatsiia arkhivnykh dokumentiv [peredmova ta komentari O. Morozova] - The case of academician K. V. Kharlampovich. Publication of archival documents [Preface and commentaries by A. Morozov] (2000). Siverianskyi litopys - Siveryanka chronicle. No 2. p. 69 (in Ukrainian).
17. Iurkova O. (1999) Dolia akademika - The fate of academician / Istorychnyi kalendar 2000 - Historical calendar 2000. p. 216-218; Iurkova O. (2001) Kharlampovych Kostiantyn Vasylovych - Harlampievich Konstantin V. Dovidnyk z istorii Ukrainy (A — Ya) - Handbook of history of Ukraine (A — Z). No 2. p. 1010-1011 (In Ukrainian).